

ВАЛЮТНІ ВІЙНИ: МІСЦЕ ТА РОЛЬ СОТ ТА МВФ У ЇХ ЗАПОБІГАННІ

Постановка проблеми. Сучасний світовий ринок характеризується стрімким зростанням конкуренції та відносно перенасиченістю різноманітними товарами й послугами. Загострення конкуренції через розширення міжнародної торгівлі – це об'єктивний процес, якого не уникнути.

Сьогодні міжнародна валютна система й міжнародна система торгівлі здебільшого розглядаються як окремі механізми, що виконують різні функції. Однак курсова й зовнішньоторговельна політика у більшій степені взаємозалежні. Напруженість у взаємодії між цими двома системами з очевидністю проявлялася в минулому (наприклад, під час Великої депресії й ери Бреттон-Вудських угод) і може почати набувати все більшої значущості у майбутньому. А тому, на мій погляд, проблематика є актуальною й потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системні дослідження у розвитку міжнародної валютної системи в цілому й маніпуляції валютними курсами, зокрема, були зроблені такими зарубіжними вченими, як Д.Вільямсон, А.Грінспен, С.Едвардс, П.Кругман, Р.Манделла, М.Пebro, В.Сміт, Д.Френзель та ін. [2].

Теоретичні аспекти даної проблематики, а також пошук найбільш вдалої стратегічної валютної політики аналізувались у працях українських дослідників, серед них О.Дзюблюк [10, с. 199–206; 11, с. 36–46], Ф.Журавка [12, с. 73–80], А.Мороз [20, с. 88–92], В.Новицький [21, с. 91–97; 22, с. 25, с. 31], М.Савлука [9, 26], В.Стельмах [15, 23], А.Філіпенко [17] та ін.

Різні аспекти процесів гармонізації валютних політик, формування оптимальних валютних зон, у т.ч. зони євро, долара та юаня, а також обґрунтування перспектив регіональних резервних валют та необхідності диверсифікованого підходу у формуванні грошово-валютної системи національних економік всебічно розглянуто у працях відомих зарубіжних учених, економістів та фінансових аналітиків О.Вінхолдса, Д.Гроса, Б.Ейхенґріна, Х.А.Окампо, Н.Рубіні, М.Спенса, Дж.Сакса та ін. [1].

Однак слід зазначити, що й у вітчизняній українській, й у зарубіжній науковій літературі все ж бракує ґрунтовних наукових досліджень щодо проблематики маніпуляцій валютними курсами та їх запобіганню у рамках системи ГАТТ/СОТ. Більшість робіт висвітлює лише окремі аспекти досліджуваної проблематики, такі як діяльність валютних ринків, роль світових фінансових організацій тощо.

Мета статті. Дослідження сучасних тенденцій розвитку світової валютної системи та висвітлення основних проблем щодо валютних війн та їх недопущення (запобігання) у рамках системи ГАТТ/СОТ.

Виклад основного матеріалу. Валютний курс як об'єкт валютної політики відіграє важливу роль у макроекономічному регулюванні. Його коливання впливають як на стабільність внутрішнього ринку країни, так і на розвиток зовнішньоекономічних відносин. Змінюючи валютний курс, країни здійснюють регулювання зовнішньої торгівлі, корегування вартісних показників платіжного балансу. Задля досягнення визначених цілей країнами може бути застосовано ряд заходів: штучні девальвація та ревальвація, використання тарифів і ліцензій, здійснення валютних інтервенцій.

Особливої уваги заслуговує інструмент девальвації національної валюти. Відповідно до практики та положень економічної теорії зниження курсу позитивно впливає на динаміку експорту країни, оскільки відбувається зниження вартості товарів країни на внутрішньому та зовнішніх ринках, що надає даним товарам конкурентні переваги, відповідно зменшуються обсяги імпорту. Протилежну ситуацію можна спостерігати за ревальвації валюти країни.

Економічна криза внесла свої корективи у розвиток світової економіки. Для подолання її наслідків країни співпрацювали, проте, як тільки послабився її вплив, багато країн спрямували свої зусилля на захист власних інтересів, в той час як співробітництво держав необхідне ще протягом кількох років. Сьогодні майже всі держави намагаються знизити курс національної валюти, ослабити її з метою створення конкурентних переваг для своїх експортерів. Крім того, занижуючи вартість локальних грошей, уряди грають на подорожчання імпорту і в такий спосіб підтримують національних виробників. Тому в світову економічну термінологію ввійшло таке нове поняття, як «валютна війна».

Оскільки сьогодні, в умовах нерівномірного економічного підйому після глобальної фінансової кризи 2008–2009 років, є побоювання того, що «маніпуляції валютними курсами» призведуть до «валютних війн». Першим дане поняття використав міністр фінансів Бразилії Г. Монтега [8].

Валютні війни (зниження вартості національних валют з метою підвищення конкурентоспроможності), до яких схильні сьогодні багато країн світу, можуть значною мірою дестабілізувати економіку. Проте буде набагато гірше, якщо вони перекинуться в сферу регулювання прямих товарних потоків. Валютні війни можуть призвести до порушень правил і принципів вільної торгівлі СОТ і підписання нових валютних угод.

Основним об'єктом таких побоювань є Китай. Ця країна нагромадила валютні резерви в розмірі понад 3 трильйони доларів, і тепер на її адресу лунають обвинувачення, що вона на-

вмисно підтримує занижений курс юаню. Це змусило США і Європу ввести торговельні санкції проти Китаю за те, що він не допускає корекцію курсу своєї валюти під впливом ринкових чинностей. Нещодавні емпіричні дослідження вказують на те, що занижений курс валюти підвищує ймовірність торговельних спорів у рамках СОТ [29]. І справді, у Конгрес США був представлений законопроект, що передбачає вживання заходів проти країн, що маніпулюють своїм обмінним курсом щодо долара для одержання необґрунтованих конкурентних переваг у торгівлі – це трохи нагадує введenu США в 1971 році тарифну надбавку на імпорту.

У 70-х роках ХХ ст., після того як найбільш промислово розвинуті країни перейшли на систему плаваючих валютних курсів, з'явився термін «обмінний демпінг». Наприклад, у результаті зниження курсу долара щодо єни, ціна імпортованих у Японію товарів, вимірювана в доларах, буде падати порівняно з ціною японських виробників доти, поки ціни не будуть переглянуті. Інакше кажучи, мова йде про демпінг.

Маніпулювання валютним курсом з метою досягнення конкурентної переваги для експорту (валютний демпінг) [32, р. 404] являє собою факт експорту товарів за заниженими цінами з країн зі знеціненою валютою в країни з більш стабільною валютою [3, с. 110].

Валютний (або, як його ще називають, обмінний) демпінг може відбуватися при експорті, коли одна з країн зазнає різкої зміни (у бік зниження) обмінного курсу. Очевидно, що демпінг обмінного курсу не є наслідком дій з боку експортера, а спричинений лише перевагами, пов'язаними зі слабкістю валюти в країні експорту.

Наразі, членам Міжнародного Валютного Фонду (МВФ) і Світової Організації Торгівлі (СОТ) необхідно проводити спільну роботу з вирішення суперечок та застосування антидемпінгових заходів в сфері курсової політики (особливо між США й Китаєм), які можуть позначитися й на інших країнах і вплинути на взаємини країн у сфері торгівлі.

Дуже часто низькі ціни на імпортовані товари пояснюються особливостями валютно-фінансової політики країни походження товарів. Зокрема, в науковій літературі існує поняття «валютний демпінг», який представляє собою експорт товарів за цінами нижче цін конкурентів в результаті використання експортером додаткового прибутку, який отримується від падіння курсу (девальвації) національної валюти по відношенню до валют інших країн. У даному випадку це пряма залежність – чим нижчий курс національної валюти країни-експортера, тим дешевші її товари на зовнішньому ринку. Така ситуація пояснюється тим, що видатки на виробництво обчислюються в національній валюті, а продаються товари, як правило, за більш стабільну вільноконвертовану валюту. Таким чином, в силу зменшення курсу національної валюти, видатки виробництва, виражені у валюті інших країн, зменшуються, залишаючи можливість або для отримання додаткового прибутку, або для зменшення ціни на товари, що експортуються.

Так само демпінг виступав для деяких держав з високими темпами інфляції інструментом вирішення проблем нестачі вільноконвертованої валюти. Цей вид демпінгу з'явився в Європі після Першої світової війни і отримав назву «погоні за долларом» [4, с. 619]. Щодо України, то поява демпінгу через нестабільність обмінного курсу для держави дуже вірогідна в операціях зі східними сусідами.

Отже, ми бачимо, що валютний демпінг є наслідком дії органів державної влади і є, по суті, девальвацією національної грошової одиниці.

Що відбувається тоді, коли держава девальвувала національну валюту, тобто застосувала валютний демпінг? Як доводить Кіпіані Г., знецінення національної валюти надає змогу експортерам цієї країни знизити ціни на свою продукцію в іноземній валюті, одержуючи премію внаслідок обміну вирученої іноземної валюти, котра подорожчала, на національну валюту, яка, у свою чергу, подешевшала. Експортери мають змогу продавати товари за цінами, нижчими від світових, що веде до їх збагачення за рахунок матеріальних втрат своєї країни. Вони збільшують свій прибуток шляхом масового вивозу товару. Але одночасно зниження курсу національної валюти впливає на подорожчання імпорту, оскільки для одержання цієї ж суми у своїй валюті іноземні експортери змушені підвищувати ціни, що стимулює ріст цін у країні, скорочення ввозу товару і споживання чи розвиток національного виробництва товарів замість імпортованих. Зниження валютного курсу скорочує реально заборгованість у національній валюті, збільшує тяжкість зовнішніх боргів, виражених в іноземній валюті. Невигідним стає вивіз прибутку, відсотків, дивідендів, котрі одержують іноземні інвестори у валюті країн перебування. Ці прибутки реінвестують чи використовують для закупівлі товарів за внутрішніми цінами і наступного їх експорту [13].

Таким чином, ми бачимо, що країни можуть маніпулювати валютними курсами для вирішення своїх завдань як у галузі економічного розвитку, так і у сфері захисту від валютного ризику.

Маніпулювання охоплює цілу низку заходів – від штучного заниження чи, навпаки, завищення курсів національних валют, використання тарифів і ліцензій до механізму інтервенцій. Завищений курс національної валюти – це офіційний курс, встановлений на рівні вище паритетного курсу. У свою чергу, занижений валютний курс – це офіційний курс, встановлений нижче паритетного. Наприклад, Шереметьєва О. вважає, що правова природа валютних ризиків (коливань курсу національної валюти) та причина їх виникнення зумовлені участю у міжнародному платіжному обігу особливої валюти – паперових грошей, котрі не мають реально матеріального забезпечення. Останнє притаманне усім, без винятку, валютам світу, незалежно від ступеня їх ліквідності та конвертованості [28, с. 23–25].

На погляд Самсоненко Л., все наведене вище існує на макрорівні. Держава, здійснюючи маніпулювання між реальним і паритетним курсами національної грошової одиниці, реалізує лише свої інтереси [25].

Для міжнародної торгівлі демпінг небезпечний тим, що дезорганізовує ринок та може призводити до торговельних конфліктів і навіть воєн. Тому факт наявності демпінгу та шкода, якої він завдає національним товаровиробникам, контролюються як з боку міжнародних торговельних організацій, так і безпосередньо державами через застосування антидемпінгових заходів.

Наприклад, розширення експорту за зниженими цінами (валютний демпінг) здійснюється в результаті значного зниження курсу національної валюти або при зменшенні купівельної спроможності за національну валюту усередині країни. Експортери отримують курсовий прибуток за допомогою придбання товарів за низькими внутрішніми цінами, реалізуючи їх за більш стабільну валюту на міжнародних ринках. А потім обміняти виручену валюту на знецінену національну.

На жаль, сьогодні, а ні МВФ, а ні СОТ (яка стала у 1995 році спадкоємицею ГАТТ як арбітр в сфері світової торгівлі) не мають належних інструментів для вирішення подібних проблем. Нормативні документи ГАТТ вимагають звернення до рекомендацій МВФ з будь-яких питань, що стосуються механізмів обмінного курсу, валютних резервів, платіжного балансу й інших подібних тем.

Так, у 1977 році країни-члени МВФ дійшли згоди, що «тривалі великі інтервенції на валютному ринку, вироблені в одному напрямку» можуть бути свідченням того, що країна маніпулює обмінним курсом своєї валюти. У минулому нагляд МВФ щодо питань, пов'язаних з обмінним курсом, був слабким, оскільки посадові особи не були схильні критикувати курсову політику важливих країн-членів [33, р. 279–335]. В останній Доповіді персоналу МВФ щодо Китаю [31] відзначається, що курс юаню «істотно нижчий рівня, який відповідає середньостроковим економічним детермінантам», і що «потрібне зміцнення юаню». Але навіть якби був зроблений висновок про порушення укладених угод, що мало місце, МВФ немає можливості змусити країну змінити свою політику.

Отже, у сучасній світовій торгівлі валютний демпінг широко використовується як один зі способів боротьби за ринки збуту в зовнішньоекономічній експансії. Валютний демпінг набуває форми конкурентного знецінення валют у процесі нестабільного економічного розвитку (в умовах посилення напруги у валютно-фінансовій сфері). Прийнятий у рамках ГАТТ міжнародний антидемпінговий кодекс передбачає застосування санкцій і спеціальних операцій (нарахування великих штрафів, мита та ін.) у випадках валютного демпінгу, встановлених Кодексом. Так, однією з найважливіших функцій СОТ (яка регулює лібералізацію міжнародної торгівлі, торговельні зв'язки, зростання виробництва й ін.) є запобігання демпінгу у валютній сфері.

Кількість країн, що вже «вплутані» у валютні ігри, виглядає досить переконливо. Ось тільки причини у всіх дуже різні і дуже важливі. Зокрема, одна група країн має намір отримати перевагу для своїх виробників. У їх числі Китай, Японія, Південна Корея, Тайвань, Бразилія та деякі інші [8].

Найбільш серйозне втручання в курсоутворення почала здійснювати влада Японії, адже в останні роки ена сильно подорожчала. А коли у вересні поточного року японська грошова одиниця зміцнилася, досягнувши 15-річного максимуму, вперше за останні чотири роки Банк Японії був змушений провести масштабну валютну інтервенцію, «витративши» на неї понад \$ 25 млрд. Проте, навіть такий радикальний крок не зміг стримати зміцнення ени, тому країна намагається діяти і іншими доступними засобами (наприклад, цільовий діапазон процентної ставки був несподівано знижено до 0,0-0,1% річних). Співвідношення ени до долара 80 до 1 або вище загрожує важкими втратами для промисловості і всієї економіки [24].

За Японією слідує центральні банки Південної Кореї, Тайваню і Бразилії, економіки яких постраждали від високої вартості своєї валюти в 2010 році. За словами глави бразильського Мінфіну, уряд країни буде купувати всі «надлишкові долари» на ринку, щоб приборкати зростання реала. Подорожчання бразильської нацвалюти з початку минулого року стало одним з найбільш значних в світі. Реал дорожчає протягом шести тижнів поспіль, що є найдовшою серією сходжень за останні 11 місяців. Бразилія не дасть нацвалюти надмірно зміцнитися, в той час як інші держави свої валюти послаблюють. За останні два тижні ЦБ країни збільшив щоденні обсяги купівлі нацвалюти майже в 10 разів – до 1 млрд. доларів [5].

За ними вишикувався довгий ряд інших експорторієнтованих економік, об'єктивно зацікавлених у зниженні курсу своїх валют. За підрахунками «Файненшл таймс», з 27 вересня по 11 жовтня центробанки Індонезії, Малайзії, Таїланду, Тайваню та Південної Кореї витратили разом \$28,74 млрд. на недопущення подорожчання своїх валют [8].

Втім, визнаним лідером у цій групі залишається Китай, який, на думку більшості експертів, занижує курс юаня протягом останніх 20 років, що допомогло КНР вивести свою промисловість до числа найсильніших у світі і стати самим головним світовим експортером.

На Заході багато експертів і політиків переконані: саме Китай, який стрімко нарощує в останні роки свою промислову потужність і свій експорт у такі розвинуті країни, як США і Японія, є першою причиною нинішньої валютної війни. Потік дешевих китайських товарів, підкреслюють вони, знищив безліч робочих місць на промислових підприємствах у США. Тому Сполучені Штати з величезними труднощами долають наслідки недавньої важкої рецесії, посилюють політичний тиск на Китай з метою змусити його перейти на ринковий принцип формування курсу юаня чи істотно його підвищити по відношенню до долара хоча б на 20%. Раніше американські економісти неодноразово

заявляли, що китайська валюта занижена принаймні на 40%. В свою чергу, прем'єр-міністр Китаю Вень Цзябао сказав, що Пекін не може підвищити курс юаня, оскільки китайські середні і дрібні підприємства, що виробляють продукцію на експорт, отримують прибуток всього в 2–3%. У разі ревальвації юаня вони можуть розоритися, що загрожує соціальними потрясіннями [7].

Одночасно Вашингтон все більш відверто проводить політику слабого долара. Його девальвація здійснюється, насамперед, шляхом подальшого завантаження в економіку свіжих грошей Федеральною резервною системою США. Звинувачуючи інших у заниженні курсів валют, американці ніби забули, що першими почали політику повені світу дешевими доларами, включивши свій друкарський верстат і знизивши ставку Федеральної резервної системи до діапазону 0% -0,25% [7].

Не менш переконливою є і друга група країн, що ведуть валютну війну. Ці держави не стали значущими виробниками та експортерами. Для них здешевлення національної валюти ніякої вигоди не несе. Але за зовсім невіпадковим збігом дані держави є одними з найбільших світових боржників, зокрема таких як Греція, Ірландія та Португалія. У випадку падіння євро ставки за їх облігаціями ростуть, що позбавляє їх можливості рефінансувати свою величезну заборгованість [18].

Штучне заниження вартості валют наших торговельних партнерів негативно впливає на українських експортерів та економіку України, відповідно позитивно впливає на українських споживачів. Українські експортери, конкуруючи на світових ринках, змушені виставляти ціни, які трохи вищі, порівняно з тими цінами торгових партнерів, в яких ціна валюти штучно коректується. Що стосується внутрішнього ринку, то заниження валюти торгових партнерів певним чином позитивно впливає на споживачів, оскільки внутрішні споживачі мають можливість купувати імпортні товари за нижчими цінами, а це збільшує купівельну спроможність внутрішніх споживачів завдяки зниженню вартості імпортних товарів [27].

Проте, бурхливі валютні війни поки що фактично не торкнулися України. Оскільки гривня традиційно, практично фіксовано, прив'язана до курсу долара, що у нас залишається фіксованим, населення майже не відчуло курсових стрибків. Відгомонам міжнародних звад стало лише стабільне зростання курсу євро в Україні, який жорстко прив'язаний до значень на міжнародних ринках. В даний час курсовий фактор в цілому нейтрально впливає на конкурентоспроможність українського експорту. Вплив стимулюючого ефекту недавньої девальвації значною мірою вичерпано, в тому числі і зв'язку з відновленням зростання зарплат і цін на сировину.

Гривня на поточний момент навіть зміцнюється з фундаментальної точки зору. За даними Національного банку, реальний ефективний обмінний курс гривні за вісім місяців 2012 року зміцнився на 7,3%. Таке зміцнення, що напевно буде продовжуватися і в наступні роки, створює сприятливі умови для зростання імпорту на тлі зростання внутрішнього попиту.

На думку експертів, у найближчі роки країна буде перебувати на хвилі економічного зростання, нарощуючи споживання. Це призведе до посилення зовнішнього дисбалансу у формі дефіциту зовнішньої торгівлі – імпорту товарів буде випереджати темпами приростати по відношенню до експорту. При цьому масивні притоки капіталу прикриватимуть валютний дисбаланс, створюючи профіцит іноземної валюти і даючи Нацбанку можливість тримати фіксований курс. А ось коли відбудеться чергова світова економічна криза, і експортні надходження обрушаться одночасно з вичерпанням припливу капіталу, як це було восени 2008 року, відбудеться черговий епізод різкого коректування обмінного курсу. Українська економіка структурно приречена жити від девальвації до девальвації [8].

За даними СОТ, всі обмеження в сфері торгівлі і спроби перешкодити конкуренції в даний момент практично нешкідливі, тому що зачіпають лише 1% світової торгівлі. Тому через застосування девальвації держави використовують досить ефективний механізм захисту від імпорту, не прибігаючи до введення мит та інших обмежень, що вимагають санкціонування СОТ. Проте, подальший розвиток валютної війни, на думку багатьох експертів, несе за собою ризик застосування справжніх протекціоністських заходів [6].

Незважаючи на такі застереження, держави почали готуватися до торговельних війн. Що цікаво, першими у підготовці виявились США. Американці розробили протекціоністський законопроект, який дозволить США вводити компенсаційні мита в покарання за «маніпулювання національною валютою». Цей документ був схвалений Палатою представників Конгресу США переважною кількістю голосів (348 – за, 79 – проти) і в листопаді повинен відправитися на остаточне затвердження в Сенат. За твердженням експертів, якщо США застосує санкції проти торгових партнерів такої великої економічної потужності, як Китай, то це легко викличе заходи у відповідь, що дестабілізує міжнародні відносини і може призвести до катастрофічних наслідків для всіх сторін конфлікту [19].

Необхідно також зазначити, що частково Україна вже здійснює кроки в напрямку прямого регулювання товарних потоків. Наприклад, хоче обмежити ввезення секонд-хенду або експорт з країни зерна.

Деякі заходи для врегулювання ситуації намагався вжити МВФ. На жовтневому саміті країн-учасниць МВФ і Світового банку було прийнято компромісне рішення зменшити квоти розвинутих країн, зокрема США, в управлінні МВФ і збільшити квоти країн, що розвиваються до 42,29%, і утриматися від девальвації національних валют [30].

Висновки. Отже, резюмуючи наведене вище, можемо зробити висновки, що валютні війни, до яких схильні сьогодні багато країн світу, можуть значною мірою дестабілізувати економіку. Фінансисти вважають, що першими жертвами курсових звад стануть країни з економікою, що розвивається. Ще одним негативним наслідком їх ведення може перерости в справжні торгові конфлік-

ти та застосування протекціонізму. Таким чином, валютні війни можуть призвести до порушень правил і принципів вільної торгівлі СОТ і підписання нових валютних угод. Крім того, історичний досвід показує, що міжнародне змагання з ослаблення національних валют є безперспективним і світова економіка за таких умов ризикує повторити помилки Великої депресії.

Якщо не усунути існуючу напруженість щодо курсової політики, то вона може призвести до побічних дій, що не тільки підірве довіру до міжнародних організацій, відповідальних за дану сферу, але й здатна викликати руйнівні відповідні заходи, які буде важко стримати, і завдати додаткової шкоди ослабленій світовій економіці. На мій погляд, вирішення даної проблеми полягає в тому, щоб міжнародне співтовариство, зокрема МВФ та СОТ, розробили нові правила, які сприятимуть розв'язанню спорів щодо курсової політики й прояснять умови, за яких торговельні санкції можуть вважатися обґрунтованими засобами вирішення проблеми.

Отже, єдиний вихід із ситуації – це стіл переговорів. Необхідно укласти нові валютні угоди. Подібні домовленості існували й раніше. Причому вони лягали в основу нових систем організації грошових відносин (Бреттон-Вудської і Ямайської). Можливо варто очікувати переходу до нових валютних відносин.

Література

1. Адаптація валютно-фінансових систем ризикових економік до світових інтеграційних процесів: Монографія / О. В. Плотніков, О. О. Сльозко, О. М. Мельник, Л. В. Саакадзе, Т. О. Панфілова; НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К.: LAT&K, 2011. – 214 с.
2. Актуальні питання сучасної економічної науки та міжнародних відносин: матеріали Регіон. наук.-практ. конф. молодих учен. та студ. (25-26 листоп. 2011 р.): у 3 т. Т. 3. Актуальні питання соціокультурної, зовнішньоекономічної та зовнішньополітичної діяльності країн / Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара, ф-т міжнар. економіки, каф. інозем. мов, Вища шк. Мітвайда Ун-т приклад. наук (м. Мітвайда, Німеччина), Ун-т Хальмстада (м. Хальмстад, Швеція). – Д.: Вид. Біла К.О., 2011. – 112 с.
3. Баскакова М.А. Толковый юридический словарь бизнесмена (русско-английский, англо-русский). – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 1994. – С. 110.
4. Бернар И., Колли Ж. Толковый экономический и финансовый словарь: Французская, русская, английская, немецкая, испанская терминология: В 2 т. / Л.В. Степанов (общ.ред.). Т. 1. А-Ф. – М.: Международные отношения, 1997. – С. 619.
5. В мире началась «валютная война» [Електронний ресурс] // Деловой информационный портал – 28 вересня 2010. – Режим доступу: <http://delo.ua>.
6. Валютная война угрожает мировой торговле [Електронний ресурс] / А. Фожа, М. Вержес // InoPressa 22 жовтня 2010. – Режим доступу: <http://www.inopressa.ru>.
7. Валютная война: что это такое и зачем ее ведут [Електронний ресурс] / А. Гурков // MeMax – 19 жовтня 2010. – Режим доступу: <http://finance.memax.com.ua>.
8. Валютні війни прискорять інфляцію [Електронний ресурс] / Т. Очимовська – 23 жовтня 2010. – Режим доступу: <http://news.finance.ua>.
9. Гроші та кредит: Підручник / М.І. Савлук, А.М. Мороз, І.І. Лазепко, М.Ф. Пуховкіна, І.В. Шамова; Київ. нац. екон. ун-т ім. В.І. Гетьмана, - 4-е вид., перероб. і допов. – К., 2006. – 744 с.
10. Дзюблук О. В. Глобалізаційні процеси та проблеми участі іноземного капіталу в розвитку банківської системи України // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – Львів, 2008. – Вип. 1 (69): Фінансовий ринок України: глобалізація та євроінтеграція. – С. 199–206.
11. Дзюблук О. В. Грошово-кредитна політика як основа державного впливу на перебіг економічних процесів // Фінанси, облік і аудит. – К., 2006. – Вип. 7. – С. 36–46.
12. Журавка Ф. О. Валютно-курсова політика НБУ як фактор цінового впливу на конкурентоспроможність українських підприємств // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – Суми, 2006. – Т. 18. – С. 73–80.
13. Кипиани Г. Валютный демпинг и его последствия, или экономика папуасов. [Електрон. ресурс]. – Доступний з: <http://www.iprog.ru>. – М., 2005.
14. Кризис закончился, началась Первая всемирная валютная война [Електронний ресурс] / В. Головин // Еженедельник «Левый берег» – 19 жовтня 2010. – Режим доступу: <http://lb.ua>.
15. Макро- і мікроекономічні складові розвитку: Моногр. / В.С. Стельмах, А.О. Єліфанов, І.В. Сало, І.І. Дяконова, М.А. Єліфанова. – Суми: Унів. кн., 2006. – 505 с.
16. МВФ не предотвратил валютную войну [Електронний ресурс] / В. Скосырев // Независимая газета – 11 жовтня 2010. – Режим доступу: <http://www.ng.ru>
17. Механізм державного управління валютним ринком України: монографія / Т. В. Філіпенко; Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк: ВІК, 2010. – 491 с.
18. Мир захлестнули валютные войны / В. Мироненко // «Инвестгазета» – 15 жовтня 2010. – № 40.
19. Миру угрожает валютная война / Д. Закиянов // Экономические известия – 4 жовтня 2010. – №168 (1401).
20. Мороз А. М. Иноземные банки та іноземна валюта: окремі аспекти їх функціонування в Україні // Фінанси, облік і аудит. – К., 2009. – Вип. 13. – С. 88–92.
21. Новицький В. Є. Методичні аспекти оптимізації валютного механізму в Україні // Проблеми формування ринкової економіки. – К., 1996. – Вип. 4. – С. 90–97.
22. Новицький В. Є. Оптимізація валютного обігу в системі відкритої економіки: методологічні аспекти // Актуальні питання міжнародних валютно-фінансових відносин. – К., 1996. – С. 25–31.
23. Роль Національного банку України в забезпеченні стабільності національної грошової одиниці: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01 / В.С. Стельмах; Укр. акад. банк. справи. – Суми, 2002. – 17 с.
24. Росія розпочала війну. Валютну [Електронний ресурс] – 6 жовтня 2010. – Режим доступу: <http://news.finance.ua>.
25. Самсоненко Л. Вартість гривні має бути правдивою // Урядовий кур'єр. – 2005. – 26 квітня.
26. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: у 3 т. Т. 2. Механізми грошового та фондового ринків і їх вплив на розвиток економіки України / М.І. Савлук, О.В. Дзюблук, О.І. Береславська, Н.І. Гребенюк, А.А. Гриценко, Т.Є. Унковська; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – К.: Фенікс, 2008. – 440 с.
27. Чем грозит мировая «валютная война» Украине [Електронний ресурс] – 5 жовтня 2010. – Режим доступу: <http://ubr.ua>.
28. Шереметьева О. Поняття валютного ризику як правова категорія // Право України. – 2003. – № 9. – С. 23–25.
29. Sorpelovitch, Mark S., and Jon C. Pevehouse, 2011. «Currency Wars by Other Means? Exchange Rates and GATT/WTO Dispute Initiation.» University of Wisconsin Department of Political Science working paper (unpublished; Madison).
30. G20 збільшать у МВФ частку країн, що розвиваються, і утримуються від девальвації національних валют [Електронний ресурс] – 4 листопада 2010. – Режим доступу: <http://news.finance.ua>.
31. International Monetary Fund (IMF), 2010, People's Republic of China, Country Report No. 10/238 (Washington).
32. Jackson, J.H. World trade and the law of GATT. – Virginia: The Michie Company, 1969. – P. 404.
33. Mussa, Michael, 2008. «IMF Surveillance over China's Exchange Rate Policy.» in Debating China's Exchange Rate Policy, ed. by Morris Goldstein and Nicholas Lardy (Washington: Peter G. Peterson Institute for International Economics), pp. 279-335.